

Pozicijska studija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini:

MEDIJSKA I INFORMACIJSKA PISMENOST: VRIJEME JE ZA STRATEŠKI PRISTUP

Sažetak

Unatoč sve snažnijem razvoju novih tehnologija i sve većoj ulozi medija u društvu, ne postoji odgovarajuća akcija nadležnih vlasti niti javna rasprava u Bosni i Hercegovini o pitanjima vezanim za medijsku i informacijsku pismenost (MIP).

Djeca i mladi u BiH imaju vrlo ograničene ili nemaju nikakve mogućnosti za stjecanje vještina i kompetencija potrebnih za uspješno življenje u digitalnom dobu. Građani Bosne i Hercegovine nisu pripremljeni za traženje slobodnog pristupa informacijama putem nezavisnih i raznovrsnih medija, a haotični krajolik digitalnih medija otvara mogućnosti za širenje različitih oblika iskrivljenih vijesti i informacija. Biblioteke diljem zemlje uglavnom su neiskorištene i, iako imaju potencijal da igraju značajnu ulogu u procesu cjeloživotnog učenja, one nisu prepoznate kao institucionalna potpora za postizanje ciljeva informacijskog društva.

Ova pozicijska studija o nacionalnim politikama i strategijama MIP-a u Bosni i Hercegovini zagovara strateški pristup polju medijske i informacijske pismenosti. Pristup koji će rezultirati integracijom medijske i informacijske pismenosti u formalno i neformalno obrazovanje.

Zašto je medijska i informacijska pismenost važna?

Demokracija ne funkcionira bez građana i njihovog aktivnog učešća. Dobro informiran i obrazovan građanin predstavlja ključni element demokratskog procesa. Skupina vještina i znanja građanske pismenosti, potrebna svakome, uključuje razvijenu medijsku i informacijsku pismenost (Vajzović, 2017).

Napredak u informacijskoj i komunikacijskoj tehnologiji tokom proteklih desetljeća omogućio je društvima širom svijeta transformiranje načina na koji informacije kruže i načina na koji ljudi međusobno djeluju, pristupaju informacijama, komuniciraju, stvaraju nova znanja, uče i rade. Informacijski, komunikacijski, medijski i obrazovni krajolici se mijenjaju, a to stvara mogućnosti i izazove modernim društvima. Nove tehnologije potaknule su globalni razvoj, ali su i milionima ljudi otežale sudjelovanje u medijima i uključivanje u globalna društva znanja, osnažujući nejednakosti među zemljama i – unutar zemalja – nejednakost između zajednica i pojedinaca (UNESCO, 2013).

Unatoč razvoju novih tehnologija i rastućoj ulozi medija u društvu, u BiH ne postoji adekvatna javna diskusija o pitanjima povezanim s medijskom i informacijskom pismošću. Čak i onda kad postoje rasprave i inicijative, one ne uključuju mnoge aktore kao što su predstavnici

odgovarajućih ministarstava, regulatornih tijela, industrije, akademske zajednice i nevladinog sektora.

U obrazovnom sektoru primijećena je nedovoljna zastupljenost časova posvećenih razvoju vještina MIP-a u nastavnim planovima i programima. Nastavni kadar nema adekvatne vještine u oblasti edukacije medijskoj i informacijskoj pismenosti, kao ni mogućnost kvalitetnog usavršavanja. No, postoji nekoliko primjera novog pristupa obrazovanju koji pokazuju da se dešavaju promjene u percepcijama.

U medijskom sektoru glavni akteri na promoviranju MIP-a su Regulatorna agencija za komunikacije i Vijeće za štampu i online medije. Oba ova aktera prepoznala su važnost medijske pismenosti i aktivno je promoviraju. Već su postignuti određeni rezultati u pogledu pojašnjavanja koncepta MIP-a profesionalnim zajednicama, a pravi izazov su stvaranje i provođenje aktivnosti koje će doprijeti do šire javnosti.

Biblioteke nisu prepoznate kao institucionalna podrška ostvarivanju ciljeva informacijskog društva, a arhivističke i muzeološke studije u kontekstu informacijskih i komunikacijskih nauka ne postoje. Nevladin sektor na određeni način nastoji kompenzirati identificirane previde u sistemu formalne edukacije i to kroz neformalnu edukaciju, rasprave, seminare, obuke za edukatore, objavljivanje analiza i drugih publikacija o medijskoj pismenosti itd.

Medijska i informacijska pismenost gotovo da se ne spominje u dokumentima javnih politika u BiH. Ovo, ipak, ne znači da različiti aspekti medijske i informacijske pismenosti nisu obuhvaćeni zakonskim odlukama. Tako medijski zakonodavni okvir općenito promovira slobodu izražavanja, ograničava neprimjerene utjecaje na medije i uspostavlja profesionalizam medija u pogledu prihvatljivih ograničenja slobode izražavanja. U određenim obrazovnim strategijama naglašava se potreba za promjenom pristupa predavanju u učionici, i to pomjeranjem fokusa sa „nastavnika“ na „učenike“, te se implicitno referira na kompetencije MIP-a kao što su traženje i pristupanje informacijama, procjenjivanje izvora informacija i kritičko razmišljanje. U Politici razvoja informacijskog društva Bosne i Hercegovine ukazuje se na „nizak nivo digitalne pismenosti i vještina“ i naglašava potreba za razvojem aktivnosti koje će rezultirati smjernicama za pospješivanje digitalne pismenosti zajedno s izradom „okvira za prepoznavanje IKT vještina“. Zakoni koji se odnose na mlade i njihova pitanja naglašavaju prava mladih na obrazovanje, organiziranje i volutarizam, te pravo na zapošljavanje. Ovo znači da mladi imaju pravo na dobre uslove života, kao i pravo biti uključeni u pitanja koja se tiču njihovih života, njihovog lokalnog okruženja i razvoja društva općenito. Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini precizira se da svi imaju pravo pristupa medijima bez obzira na spol, te zabranjuje javno prikazivanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način s obzirom na spol, kao i da su mediji dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova.

Postoji mnogo razloga zašto su Bosni i Hercegovini neophodne politike medijske i informacijske pismenosti. Neophodne su ne samo građanima već i vladama da bi mogle ispuniti svoje uloge u digitalnom svijetu. Ove politike trebaju dosegnuti do svih slojeva stanovništva i spriječiti procese koji vode raslojavanju društva i povećavanju digitalnog jaza među stanovništvom. Također, ove politike nude okvir za pronalaženje adekvatnih odgovora na sve aktuelnije probleme širenja različitih oblika lažnih i iskrivljenih vijesti i informacija na internetu. Uvođenjem MIP-a u bosanskohercegovački obrazovni sistem može se pospješiti stjecanje vještina i kompetencija među djecom i omladinom, a koje su im neophodne za uspješno življenje u današnjem digitalnom svijetu. Politike medijske i informacijske pismenosti mogu doprinijeti osnaživanju sve većeg broja građanki i građana da diskutiraju i upravljaju javnim raspravama o relevantnim pitanjima. Ovo otvara prilike za smislen dijalog među

građanima različitih etničkih, religijskih, ideoloških i političkih grupa. U procesu pridruživanja Evropskoj uniji otvaraju se različite mogućnosti za razvijanje javnih politika MIP-a u različitim sektorima. Nema sumnje da će Bosna i Hercegovina u budućnosti kroz svoju posvećenost evropskim integracijama morati staviti veći naglasak na medijsku i informacijsku pismenost, posebno kroz 10. poglavlje Pravne tečevine EU – informacijsko društvo i mediji.

Strateški pristup

Nacionalne konsultacije koje su održane u sklopu projekta „Izgradnja povjerenja u medije u jugoistočnoj Evropi i Turskoj” (finansijски podržane od EU i UNESCO-a), a koje su uključile različite aktere iz vladinog, obrazovnog, medijskog, bibliotečkog i nevladinog sektora, pokazale su da BiH treba strateški pristup oblasti medijske i informacijske pismenosti. Pristup koji će rezultirati integracijom medijske i informacijske pismenosti u formalno i neformalno obrazovanje.

Opcije da se ništa ne radi ili da se prepuste različiti akteri da djeluju u različitim pravcima ne obećavaju mnogo. Naprotiv, one garantiraju da će BiH nastaviti zaostajati ne samo za razvijenim zapadnim demokracijama već i za zemljama iz regiona. Pored toga, bh. građani suočit će se s još većim problemima u primjeni informacijsko-komunikacijskih tehnologija, korištenju medija i učešću u globalnim društvima znanja.

Jedini smislen pristup je onaj koji uključuje izradu nacionalne strategije o medijskoj i informacijskoj pismenosti u kojoj će se definirati glavni nositelji aktivnosti, njihove obaveze, principi saradnje između različitih aktera, finansijska sredstva neophodna za provedbu zacrtanih aktivnosti, kao i vremenski rokovi za ispunjenje aktivnosti. Iako nije realno očekivati da će svi nivoi vlasti u BiH s jednakim entuzijazmom pristupiti ispunjenju strateških ciljeva predviđenih tim dokumentom, njegova vrijednost neće se bitnije smanjivati jer će on nuditi smjernice kako na državnom nivou, tako i za postupanje nižih nivoa vlasti.

Također, ima smisla slijediti UNESCO-ov koncept medijske i informacijske pismenosti. On ne samo da je prihvaćen u sve većem broj zemalja već i omogućava integralni pristup adresiranju problema o kojima govorimo. UNESCO-ov koncept medijske i informacijske pismenosti uključuje kombinaciju znanja, stavova, vještina i praksi potrebnih za traženje, pristupanje, analiziranje, ocjenjivanje, korištenje, doprinošenje, proizvodnju i komuniciranje informacijama i znanjem na kreativne, zakonite i etičke načine, razumijevajući *online* i *offline* prava, i angažiranje s informacijama, medijima i tehnologijama za održivi razvoj.

Preporuke

Na osnovu postojećeg stanja medijske i informacijske pismenosti u BiH, dostupnih studija i literature o MIP-u u BiH, radionice o MIP-u (održane 21. 4. 2018) i konsultacija o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini (održanih 23. 4. 2018), glavne preporuke su sljedeće:

1) KREIRATI NACIONALNU STRATEGIJU ZA RAZVOJ MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI U BiH.

Ova strategija treba koordinirati sva područja javne politike koja imaju snažne uzajamne odnose s obrazovanjem, uključujući:

- razvoj IKT infrastrukture;
- razvoj lako dostupnih vladinih informacija i usluga;

- dobru upravu koja podržava regulatorne sisteme za emitiranje i medijsku samoregulaciju;
- zaštitu pamćenja i znanja kroz biblioteke, arhive i muzeje;
- e-trgovinu;
- pravila o privatnosti i autorskim pravima;
- regulatorne sisteme sadržaja na internetu, osobito u pogledu sigurnosti djece i mladih.

Vijeće ministara BiH bi trebalo izraditi ovaj dokument, a on bi se trebao temeljiti na međusektorskoj stručnosti. Posebna odgovornost leži na Ministarstvu civilnih poslova BiH, Ministarstvu komunikacija i saobraćaja BiH, Državnoj komisiji Bosne i Hercegovine za saradnju s UNESCO-om i Regulatornoj agenciji za komunikacije. Budući da Ministarstvo civilnih poslova BiH ima koordinacijsku ulogu za obrazovanje na državnoj razini, sukladno tome će raditi s obrazovnim entitetskim sistemima.

2) ODREDITI JAVNO TIJELO KOJE ĆE IMATI KOORDINACIJSKU ULOGU U IMPLEMENTACIJI POLITIKA I STRATEGIJA MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI.

Moguće rješenje podrazumijeva dodjeljivanje koordinacijske uloge Regulatornoj agenciji za komunikacije BiH, koja je jedan od lidera u promicanju medijske pismenosti u BiH. Podršku ovoj agenciji bi trebalo dati Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo komunikacija i saobraćaja BiH i Državna komisija BiH za saradnju s UNESCO-om. Ministarstvo civilnih poslova kao koordinacijsko državno tijelo za obrazovanje u BiH ima mogućnost uključivanja svih 13 ministarstava obrazovanja u BiH u ovaj proces.

Regulatorna agencija za komunikacije djeluje na državnoj razini, ima visoko osposobljeno i stručno osoblje i ima određeni stepen nezavisnosti od političkih utjecaja. Sve to je čvrst temelj za učinkovito i pravovremeno provođenje planiranih aktivnosti.

3) HARMONIZIRATI SEKTOR FORMALNOG OBRAZOVANJA S CILJEVIMA MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI, zajedno s gradnjom kapaciteta onih koji će implementirati te politike u obrazovnoj praksi, kao i osnaživanjem interdisciplinarnih akademskih programa. Posebnu pažnju treba posvetiti trenutnim kurikularnim reformama na svim nivoima vlasti. Glavne aktivnosti u ovoj oblasti su sljedeće:

- revizija postojećih nastavnih planova i programa osnovnih i srednjih škola, uključenje medijske i informacijske pismenosti, korištenje medija u nastavnom procesu;
- identificiranje i obučavanje stručnjaka koji mogu voditi proces izmjena nastavnih planova i programa;
- integracija MIP-a u školske vannastavne aktivnosti kako bi se dopunilo formalno okruženje učionica (klubovi MIP-a, školske novine itd.);
- razvijanje školskih biblioteka na svim nivoima obrazovanja kao ključnih mjesta za akumulaciju znanja, istraživanja i analize svih dostupnih informacija i medija;
- uvođenje medijske i informacijske pismenosti kao samostalnog predmeta, ali i kroz uključivanje medijske i informacijske pismenosti u različite nastavne predmete, kroz različite tematske fokuse kao što su, naprimjer, spolna jednakost, diskriminacija, manjinska prava, prava djece itd.;
- uključivanje online medija u nastavu, posebno onih koje mladi koriste najviše – društvenih medija (Instagram, Facebook, YouTube itd.);
- razvijanje pilot-projekta koji će uključiti nastavni plan i program i smjernice za profesionalce, uključujući nastavno osoblje;

- organiziranje obuke o MIP-u za nastavnike maternjeg jezika, informatike i građanskog obrazovanja;
- kreiranje novih štampanih i online materijala za učenje, poput udžbenika, smjernica za nastavnike, uključujući praktične primjere o tome kako podučavati medijskoj i informacijskoj pismenost, s prilagođavanjem postojećih resursa MIP-a i integriranjem MIP-a u nastavni program obrazovanja nastavnika;
- povećanje broja časova povezanih s medijskom i informacijskom pismenošću na svim nivoima visokog obrazovanja (dodiplomski, postdiplomski, doktorski studij) za buduće nastavnike i obrazovne stručnjake.

Ključne institucije za provođenje ovih aktivnosti su ministarstva za obrazovanje i nauku, pedagoški instituti, kao i obrazovne institucije. Ipak, ove aktivnosti se trebaju planirati i provoditi zajedno s nevladinim organizacijama i akademskim osobljem koji su već pokazali stručnost u polju medijske i informacijske pismenosti.

- 4) **OTPOČETI RAZVOJ MEDIJSKE I INFORMACIJSKE PISMENOSTI ZA ODRASLE U KONTEKSTU NEFORMALNOG I CJELOŽIVOTNOG UČENJA**, kako bi se izgradilo okruženje za kontinuirani razvoj potrebnih vještina za aktivno građanstvo i zapošljavanje.
- 5) **OJAČATI ULOGU BIBLIOTEKA** i drugih baštinskih ustanova kao ključnih aktera u procesu cjeloživotnog obrazovanja, posebno učenja uz podršku novih medija i tehnologija, kao i prenošenja znanja MIP-a širokim korisničkim zajednicama.

O studiji

Pozicijsku studiju o politici i strategiji MIP-a u Bosni i Hercegovini razvio je multidisciplinarni tim stručnjaka koje je angažirao Institut za društvene nauke Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Ona je zasnovana na nalazima „Pregledne studije o politikama i strategijama medijske i informacijske pismenosti u Bosni i Hercegovini“ i zaključcima Konsultacija o MIP-u u BiH, koje su uključile međusektorske debate i učešće različitih aktera. Konsultacije je organizirao Univerzitet u Sarajevu (Fakultet političkih nauka i Filozofski fakultet, Katedra za bibliotekarstvo) i Ministarstvo civilnih poslova BiH uz podršku Državne komisije BiH za saradnju s UNESCO-om u aprilu 2018. godine. Puni izvještaj i drugi relevantni dokumenti dostupni su na: <http://fpn.unsa.ba/b/medijska-i-informacijska-pismenost/>.

Literatura

Brunwasser, M. Turčilo, L. and Marko, D. (2016). Assessment of the media sector in Bosnia and Herzegovina“. Sarajevo: MEASURE-BiH. USAID. Sarajevo. B&H. Retrieved from: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PA00M8ZB.pdf.

Čičkušić, V. (2015). Percepcija i stavovi BiH nastavnika o medijskom obrazovanju. *Medijski dijalozi*, 8 (22), 123-140.

Dizdar, S. (2007). Obrazovanje bibliotekara: prilagođavanja tradicionalnih programa 'novom vremenu' i promijenjenim zadacima. *ICSL Yearbook of International Convention of Slavic Librarians' in Sarajevo 2007*, 3 (3), 31-44.

Grizzle, A. and Torras Calvo, M.C. (2013). *Media and Information Literacy. Policy and Strategy Guidelines*. UNESCO.

Singh, J., Grizzle, A. Yee, S. J. and Culver S. H. (ed.). (2015). Media and Information Literacy for the Sustainable Development Goals, The International Clearinghouse on Children, Youth and Media. A UNESCO supported initiative. Retrieved from: https://milunesco.unaoc.org/wp-content/uploads/2015/07/milid_yearbook_20151.pdf.

Tajić, L. (2013). Medijska pismenost u BiH. Sarajevo: Internews in BiH.

Turčilo, L., and Tajić, L. (2014). Media and Information Literacy Policies in Bosnia- Herzegovina. Sarajevo: University of Sarajevo. Retrieved from: http://ppemi.ens-cachan.fr/data/media/colloque140528/rappports/BOSNIA-HERZEGOVINA_2014.pdf.

Vajzović, E. (2017). Informacijsko društvo i demokratija: građanska pismenost za digitalno doba. in D. V. Nedeljković & D. Pralica (Authors), *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene 7* (p. 268-278). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsjek za medijske studije. UDC 321.7:004.738. Retrieved from: http://medijskestudije.ff.uns.ac.rs/bme/wp-content/uploads/2018/04/FF_Digitalne-medijske-tehnologije-i-dru%C5%A1tveno-obrazovne-promene-7_K1_CIP_.pdf.